

לדור ולדורות

מרכז מורשת הרב נסים

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

רח' זבוטינסקי 44 י-ם ע.ר. 7-491-002-58 טלפקס: 02-5637524

יוצא לאור בסיוע המשרד לשרותי דת

התוודעות לשורשי החורבן

המשמעות של י' בטבת – אז והיום

אומות העולם קובעות ימי זיכרון לניצחונות והצלחות, ואילו כישלונות מנסות הן להשכיח. לכנסת ישראל אופי אחר – אין לה זיכרון סלקטיבי, היא מחדירה לתודעה לא רק את הזוהר והשגשוג אלא גם תקופת חורבן. זיכרון העבר על הטוב והמר

שבו הוא חלק מהווייתנו וחוויתנו. ישראל מתייחדת עם צרותיה זה כשלעצמו. להתייחד עם העבר, את הרצף עבר-הווה וממילא מוטבעת עמוק בנפשה וליבה של גם כדי לפתוח פתח לקראת הוא – שבזמן שתבוא צרה ויזעקו מעשיהם הרעים הורע להן... וזה מעליהם" (רמב"ם ריש הלכות

עלון טבת תשע"ח

התוודעות לשורשי החורבן – י' בטבת

הנסים של יהדות תימן

מפעל נייר חדרה ושמירת השבת

על עליית יהודי בבל

ימי הצומות הם ימים שבהם כנסת ותלאותיה. יש ערך מסוים בזיכרון לעמוד על מורכבות קיומנו ולראות הווה-עתיד. התודעה ההיסטורית כנסת ישראל. ברם, תעניות קיימות העתיד: "ודבר זה מדרכי התשובה עליה ויריעו, וידעו הכל שבגלל הוא שיגרום להם להסיר הצרה

תעניות). הרמב"ם מדבר על התעניות בכלל, ועם זאת – כל צום וזיכרון הדברים שלו. היום אנו נזכרים בשתי תופעות שנמצאות מנקודת ראות מסוימת בשני קצות הקשת מבחינה כרונולוגית. הצרה הראשונה היא זו של י' בטבת, ומאידך יום זה יוחד גם כדי לתנות את הצרה האחרונה, הגדולה ביותר שפקדה אותנו – השואה. מכל התעניות המופיעות במקרא, עשרה בטבת זו התענית שמבחינת תודעת החורבן היא החלשה ביותר. כשאדם נזכר בט' באב - נזכר בשריפת המקדש; צום גדליה - "כיבוי גחלתן של ישראל"; י"ז בתמוז – חמישה דברים אירעו, ודי בהבקעת העיר ופריצת האויב כדי לחוש בחורבן הקרב. אך בי' טבת רק: "סמך מלך בבל על ירושלים... והביאה במצור ובמצוק", ובינתיים, עולם כמנהגו נוהג ועד לחורבן ממש, עוד ארוכה הייתה הדרך. תחושת החורבן וההרס בי' טבת היא הקלושה ביותר בהשוואה לתעניות אחרות. מצד שני – הצרה האיומה בת זמנינו, ולא רק בגלל היותה בת זמננו, אלא גם מפאת היקפה, היא החמורה ביותר שכנסת ישראל ידעה אי פעם. מנקודת ראות מסוימת תופעת השואה היא כל כך חריגה עד שלא ניתן להשוותה, לדמותה וללמוד ממנה – אף לגבי הטווח הרחוק. כל הפקת לקחים מן השואה היא בעייתית – אך בכל זאת לא יתכן שבפני אירוע כזה, אדם רק יעמוד דום, ולא ירגיש שיש כאן משהו המחייב אותנו להקיש ולראות. אני רוצה לעמוד על היבט אחד שהוא המכנה המשותף בין שתי הצרות אע"פ שהוא עומד מבחינה מסוימת בשוליים, אם כי לא מהבחינה המוסרית. המסר של י' בטבת הוא, כי לאחר החורבן עלינו לעשות ספירה לאחור ולראות שהניצנים של אותן שלהבות, שאחזו במקדש בט' באב,

הועלו כבר ביי טבת. ככל שאנו בוחנים את ההיסטוריה, אנו למדים שאין להתמקד רק במכה בפטיש, באירוע המסעיר עצמו, אלא לראות את התהליך גם בשלביו המוקדמים. המסר המוסרי מכך הוא חידוד תודעת השתלשלות העבר וראיית הענפים היוצאים מהשורש, לדבר זה משמעות רבה ביותר ביחס לשואה, לא לשואה כשלעצמה, אלא לניצניה ולשורשיה; מהיכן צומחת תופעה פורת ראש ולענה שכזו? יש היסטוריונים שמרימים ידיים נוכח שאלה זו, שכן הניגוד בין התרבות של אותה אומה ומה שעשתה בפועל אינו מאפשר את הבנת הדבר. החוקיות והמוסריות ההיסטורית יורדת מהפסים. אבל לפחות במבט לאחור צריך לראות מה קדם, מה היו שורשי השואה ומה ניתן להפיק מכך מבחינה מוסרית? וויליאם שייר ב"עליתו ונפילתו של הרייך השלישי" ניסה לרדת לשורשים של השואה. ושורשים היו, אך ודאי שלא ניתן היה להבחין בכך בשעת מעשה. במבט לאחור ניתן לשים אצבע על המוסיקה של וגנר, על השתלטנות של ביסמרק, על התורה של ניטשה, אך ודאי שלא היה ניתן להבחין בכך אז. איני יודע אם אפשר לבוא בטענות למי ששמע בזמנו את המוסיקה של וגנר או שהתפעל מניטשה. אך הלקח מן השואה הוא - שאנו יודעים שזה אפשרי! לפני השואה, שום קונסטולציה לא הייתה נראית כמובילה לכך. לא הבחינו בניצנים כי לא ידעו שקיים בכלל אילן כזה. אך אנו, שבאים אחרי השואה, אנו יודעים שהגזע הזה קיים - יש אילן כזה; ולאילן יש ניצנים שאנו חייבים להיות מודעים עליהם. עלינו לחדד את המודעות לקשר בין מצור לחורבן. וזה לאו דווקא בגלל החשש לשואה שניה, אלא מפני שאם זה מה שיוצא מניצנים - מה רבה חומרתם של ניצנים.

הרב אהרון ליכטנשטיין, בתוך: הרב יהודה שביב (עורך), חזון למועד, עמ' 421-423

הרב נסים מעיין בעניין רב בספר תורה עתיק

שלושה נסים שהתרחשו ליהדות תימן

דברים בכנס לרגל עשור לעליית יהודי תימן

י"ח בניסן תשי"ט

שלושה נסים התרחשו בקרב יהדות תימן. הנס הגדול הוא, מציאותם בתימן מימי הבית השני ועד היום במצב מתמיד של גזירות ופורענויות, ואף-על-פי-כן שמרו כולם, בכל הדורות, את היהדות ומורשת האבות. לא רק בערים הגדולות ובקהילות החשובות, אלא גם בהיותם בודדים, מתי מספר בכפרים נדחים ורחוקים, ביותר מאלף מקומות יישוב שמרו על ייחודם, וקול התורה לא חדל מלבקוע באוהליהם. כיצד הצליחו אחינו אלה לעמוד על משמר יהדותם ולהתקיים בעול שעבוד המלכויות, בהיותם מנותקים ובודדים מאחיהם, ומספרם הוא כה מעט? הרי זה מכח חיוניותה של היהדות ומעוצמתה של התורה שהיא נצח ישראל.

ושני נסים אחרים, נס בתוך נס, היו בזמננו עם תקומת מדינת ישראל. קיבוץ פזוריה של גולת תימן ממקומות נדחים ומבודדים, אשר אין בהם קשרי תחבורה, כיצד הגיעה לאוזנם הבשורה במדבריות, וכולם כאיש אחד נלקטו ובאו כדי לשוב לארץ הבחירה? וכיצד בעיצומה של מלחמת ארצות ערב על ישראל, כשגם - הותרה יציאתם של יהודי תימן לעלות לארץ - תימן הצטרפה ללוחמים בנו ישראל בהיקף כזה שלא היה מימות גלותם מעל אדמת ישראל, בימי הבית השני ועד היום? מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו, ואין זאת אלא להראות שאין מעצור ומכשול בפני התגשמות החזון הנבואי של קיבוץ הגלויות, של עורי צפון ובואי תימן ויד ה' לא תקצר. זכויות גדולות אלו שנתגלגלו ליהודי תימן, מלמדות מה גדולה היא זכותם, מה עצום הוא הכח היהודי החיוני המפעם בהם, מה רב כושרם, מרצם וחריצותם. ואכן, פה במדינת ישראל נתאזרחו ונתערו בכל שטחי החיים, ואין לך מקום שיהיה פנוי מהם. מהם רבנים המשמשים בקודש, ומהם נבחרים העם בכנסת ובמוסדות המדינה. רבים נקלטו בחקלאות, במושבים ובקיבוצים, וגם במסחר, בתעשייה ובמקצועות החופשיים, חלקם ניכר ושותפותם בולטת בבניין הארץ.

העליה לארץ-ישראל, זו הנקראת "על כנפי נשרים", הוציאה את יהדות תימן משעבוד לגאולה, אבל פדות הנפש, שדומה שאפשר לומר שלא היתה כמעט צריכה לו, שהרי היתה בגלותה מעורה ודבוקה בשורשי האמונה והיהדות, כאן דווקא אנו רואים לצערנו נסיגה מסוימת. פה ושם מורגשת התרחקות מערכי מסורת ומדפוסים-חיים ומנהגים מקודשים.

שומה על יוצאי תימן לשמור על הקניינים הרוחניים הגדולים ששמרו עליהם בכל שנות הגולה, ואשר בלעדיהם לא ייתכן מיזוג אמיתי של גלויות ואחדותו של העם. הנני מאחל לאחינו בני תימן, שאותו כח שגילו במשך אלפי שנות גלותם, יתגלה ויראה ביתר אונים בארץ הקודש ויפיץ מאורו ומהודו על האומה כולה, לעילוים של ערכי היהדות ולבניינה של מדינת ישראל.

הרב יצחק נסים, לדור ולדורות: מאמרים ונאומים, עמ' קמה-קמו

הסכם עם בית החרושת לנייר בחדרה למניעת חילול שבת

כ"א בטבת תשי"ח

לכבוד

מעלת ידידי גאון ישראל ופארו

הרב הגאון הגדול כש"ת כמוהר"ר

יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א

ראש הרבנים לישראל

כבוד ידידי הנעלה,

היום באו אלי נציגי בית החרושת לנייר בחדרה בענין האיסור על הנייר להדפסת ספרי קודש, והסכימו על התנאים שדרשתני מהם. הואיל והדר"ג שליט"א אמר לי שאין בדעתו להתערב בזה, לא חפצתי לעשות שלא כרצונו. ועתה הנני מתכבד למסור לו נוסח ההסכם שהושג:

א. העבודה במפעל תופסק ביום ו' לפני כניסת השבת ותחודש לאחר צאת השבת.

ב. בשבתות ובימים טובים תיעשה עבודה אוטומטית בלבד, ויעסקו בה חמשה לא יהודים מעובדי המפעל.

ג. בזמן העבודה הנ"ל יימצאו במפעל שלושה-ארבעה יהודים לפיקוח למקרה של סכנה מבלי שיעשו עבודה כלשהי.

ד. במקרה של קלקול במכונה האוטומטית, לא תחודש פעולת המכונה אלא לאחר צאת השבת.

ה. הרבנות הראשית לישראל תמנה אדם שישגיח על כניסת האנשים בשבת וביום טוב, ויבדוק את אמיתות ההסדר.

ו. משכורתו של המשגיח תשולם עלידינו באמצעות משרד הדתות.

ז. המפעל מקבל את מרות הרבנות הראשית לישראל בכל הנוגע לשמירת השבת במקום.

והריני פורש בשלום כב' תורתו, ומתפלל לה' שיאריך ימים על ממלכתו בבריאות גופא ונהורא מעלייא עד עמוד כהן לאורים וחומים.

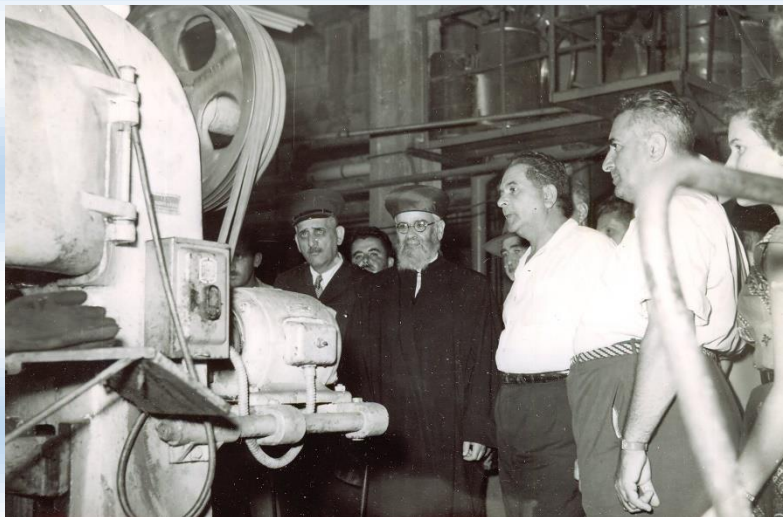
כעתירת ידידו עוז

ברגשי כבוד ויקר,

יצחק נסים

בכסלו תשי"ז פורסם, שבמפעל הנייר בחדרה עובדים בשבת. אנשים פרטיים, ובעיקר 15 הוצאות הספרים, פנו אל הרב נסים בשאלה – האם מותר להדפיס ספרי קודש על נייר שיוצר בשבת? לאחר בדיקה מדוקדקת וסירובה של הנהלת המפעל להיענות לדרשותיו, השיב הרב נסים לשואליו - שהדבר אסור. איסור זה חולל מהומה גדולה בארץ, ששככה רק לאחר שמנהלי המפעל נכנעו וקיבלו את כל התנאים שהרב נסים הציב בפניהם.

לדור ולדורות: לאחדים בידך, עמ' לו-לז

הרב נסים מבקר במפעל תעשייתי

על יהדות בבל שעלתה כחומה - להיות כחומה מלוכדת ומאוחדת

נאום בכנס עולי בבל שהתקיים בבית הנשיא בירושלים

ליל ראש חודש אייר תשי"ד

בבל היא גלות ראשונה. לבל הוגלו בימי נבוכדנצר יחד עם העם גם החרש והמסגר ושמנה וסלתה של ארץ ישראל. מרכז היהדות עבר אז, איפוא, לגולה זו. בבל היא הגולה היחידה שנביאי ישראל נבאו בה. בבל היתה, איפוא, יותר מאשר גולה. גם לאחר שעלו לארץ ישראל בימי עזרא ונחמיה, נשאר בבבל יהודים רבים שלא עלו, ומרכז יהודי היה קיים בה. לאחר חרבן בית שני עבר שוב המרכז מארץ ישראל לבל, ובבל עלתה אז על כל קהילות הגולה. בבל היתה בירת הכליפים, מדינה עשירה, אולם ערכה ליהדות לא עלה רק משום כך, אלא במיוחד בשל חיי הרוח, התורה והחכמה, עד שדרשו חכמים את השם 'בבל': "מאי בבל? אמר ר' יוחנן (שהיה סוף התנאים בארץ ישראל): בלולה במקרא, בלולה במשנה בלולה בתלמוד" (סנהדרין כד, א). וכששאל רבי ללוי: "הראנו תלמידי חכמים שבבל", השיבו לו: "דומים למלאכי השרת" (קידושין עב, א). חז"ל הפליגו גם בשבחם של העשירים בבבל, וכל זאת משום יחס הכבוד לתורה שהצטיינו בו: "עשירים... שבבל במה הן זוכין לעושרם? בשביל שמכבדין את התורה" (שבת קיט, א). בבבל זו נוצר התלמוד הבבלי, שהוא אחד משני העמודים אשר בית ישראל נכון עליהם ויהיה נכון לעולמים. אין שום יצירה דומה שנעשתה באיזה מקום אחר שאליו גלו ישראל, לא בספרד ולא בצרפת ובאשכנז. כל מה שנתחבר במקומות אלה יסודו בתלמוד ועליו הוא נשען. לאחר התלמוד קמו רבנן סבוראי שפירשו את התלמוד, ואחריהם הגאונים שלהם היה כח ושלטון שהוא כמעט שלטון של אומה בארצה. ומאז הורמה העטרה, ולא שבה וכמעט שנשתכחה התורה ממנה, אלא שמדי פעם בפעם קמו גדולי תורה שהגנו על הדור. הדורות החדשים לא חונכו לצערנו על ברכי התורה. הירידה החלה ביחוד משהחלו רוחות אירופה לנשוב לבבל, ויהודי בבל נאחזו ברוחות אלו, הניחו את העיקר ולא שילבוהו עם הטפל, אלא אחזו רק בו, ואנו עדים לירידה גדולה ונמהרה. אסתמך בזה על דברי נשיאנו הדגול, חוקרה של יהדות המזרח בספרו "נדחי ישראל", שגם לפי דעתו, כל הירידה הזאת היא מפני החינוך של ה'אליאנס' שהרחיקו את יהודי המזרח מן היהדות וקירבו לצרפתיות. אין לנו עוד אותם החכמים שדומים למלאכי השרת, ולא אותו יחוס ולא אותם בעלי הבתים שמכבדים את התורה. אינני רוצה לקרוא עליהם את המאמר בביצה (לב, ב) על "עתירי בבל". זו תופעה מדאיגה והיא משותפת, לא רק ליהדות הבבלית, אלא גם לכל הגולה כולה. סימניה נראים לצערנו גם בישראל עצמה, אבל קשה היא ביחוד בבבל שמכל אותו הזוהר והיפעה לא נשאר דבר. תפארת יהודי בבל על התלמוד והגאונים. אמירה זו היא הודאה שבחסרון המצב הזה אין פאר ותפארת, כלומר, שעתה אנחנו מרגישים עצמנו, אם כי מנסים אולי להתעלם מכך, שאנו דלים וריקים. הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, כדרשה הידועה, שכל המתפאר באבותיו והוא איננו כמותם דומה ל"הלך ילך ובכה". אנו חפצים שיקויים בנו: "בא יבוא ברנה נושא אלומתיו" (תהלים קכו, ו), שמעשינו יהיו בידינו ולא רק תפארת העבר.

חז"ל קושרים את הגאולה עם בבל לשלילה ולחיוב. לשלילה: בימי עזרא ונחמיה שלא עלו כולם כחומה, כלומר, שלא עלו כולם כאחד ונשארו עוד יהודים בבבל, ואם היו עולים בבת אחת לא היה בית שני נחרב. וכך איתא ביומא (ט, ב), וכן מצינו בשיר השירים רבה (פ' ח): "אם חומה היא" (שיר השירים ח, ט) - אלו ישראל, אילו עלו כחומה מבבל לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית. ולחיוב: רבותינו ז"ל אמרו

ברוח קודשם, שסימן לגאולה הוא אם בני בבל יעלו כחומה לארץ-ישראל. ואיתא במדרש איכה רבה על הפסוק: "פרש רשת לרגלי" (א, יג), ומובא גם בשיר השירים רבה (פ"ה ח): "אמר רב אבא בר כהנה: אם ראית ספסליו מלאין בבליין בארץ ישראל, צפה לרגלי מלך המשיח, מה טעם? "פרש רשת לרגלי", כלומר, כיון שבימי עזרא לא עלו כחומה, לא התמיד הקב"ה גאולתו של עמו, על כן פרש רשת לרגלם השיבם אחור מלעלות לא"י. אולם, אם תראה שהקב"ה נותן להם לעלות, סימן שרוצה הוא בגאולתם. לא נאמר צפה למשיח אלא לרגלי המשיח, שאין הכוונה אלא לאתחלתא דגאולה. וישנה גם ברייתא המובאת במסכת מגילה (כט, א): "תניא, ר' אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל". בתי מדרשות אינה החיצוניות – הבנין, אלא פנימיות בתי המדרש – המוסד ושיטותיו.

שומה עלינו, וביחוד על ראשי העדה, לעמוד על כובד האחריות הרובצת עלינו בשעה זו, שלא נחמיץ את שעת הרצון והגאולה. שומה על יהודי בבל בשוכם לארץ ישראל, לקשור מחדש את אותם החוטים המאחדים אותנו עם אותו העבר הנצחי, עם אותה מורשה גדולה. יש בהם בבני בבל ניצוצות חבויים, הכרה בלתי מודעת, מדות מצוינות ומיוחדות שאבק מכסה אותן, ויש לנערן על מנת שישובו להזהיר ולהבהיק.

על יהדות בבל שעלתה כחומה להיות כחומה, רצוני לומר, להיות מלוכדים ומאוחדים למען הרעיון הקדוש של בנין הארץ לפי התורה והמצוות, לא מחולקים ומפורדים. אמת, שאין להתעלם מזה שאנחנו מורכבים מחוליות חוליות, אבל מה שנקרא בפינו עתה תהליך מיזוג הגלויות, הוא להקציע את החוליות ולהתאימן להיות דבקות זו בזו, כדי שתתאמנה אחת לחברתה ותהווה את עמוד השדרה של האומה, והחוליות הלא הן נותנות כח וחיוניות לכל הגוף כולו, וחושבני שגם זו מעלה מיוחדת לעם ישראל. על בני בבל להיות כחומה, ואז רשאים אנו לצפות לרגלי המשיח. על יהודי בבל לקבוע בתי מדרשות כאלה שמימיהם אנו וכל בית ישראל שותים מהם. כולנו מצפים לגאולה השלמה ובוזה אין חילוקי דעות. עלינו איפוא, להישמר מדברים שעבורם חרבה ירושלים המנויים במסכת שבת (ק"ט, ב): "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת... שביטלו קריאת שמע שחרית וערבית... שביטלו בה תינוקות של בית רבן... מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה... בשביל שהשוו קטן וגדול... בשביל שלא הוכיחו זה את זה... בשביל שבזו בה תלמידי חכמים... בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה". שמונה דברים נאמרו כאן שהם נוגעים ליסוד הדתי המיוחד של עם ישראל ומסורתו, וליחסי אדם לצבור ולמדינה. השבת, שאלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלין, ושיותר מאשר שמרו ישראל על השבת שמרה השבת על ישראל. קריאת שמע שהיא אחדותו של הבורא, ביטול תורה שמביא לידי עם ארצות, והשאר שייכים ליחסי אדם לחברו ולמדינה. כל אחד ואחד מאתנו יודע כמה אנו לקויים בהם, ואיזו תרופה חשובה היא זאת לקלקול המידות. וזו תופעה מדאיגה שאין להתעלם ממנה.

יצחק נסים, לדור ולדורות מאמרים ונאומים, עמ' קצט-רב